

De sproglige og kulturelle minoriteters rolle i EU

Støttet af EU har sproglige minoriteter fundet et fællesskab, som tegner en værdifuld og bevaringsværdi kulturel mangfoldighed i Europa

Lisanne Wilken: Enhed i Mangfoldighed? Eurovisioner og Minoriteter. Aarhus Universitetsforlag 2001, 318 s. 348 kr

Af Jens Henrik Haahr

EUs mål er at skabe en bevidsthed om en fælleseuropæisk kultur og en selvstændig EU-identitet. EU-projektet udgør derfor en trussel mod den kulturelle og sproglige mangfoldighed i Europa. Det har været en fremherskende opfattelse, når talen har været om kultur og kulturpolitik i EU-regi, ikke mindst i den danske debat. Og som Lisanne Wilken også medgiver, er der ganske rigtigt mange eksempler på, at EU-institutionerne på forskellige måder forsøger at bidrage til en forestilling om en europæisk identitet og en fælleseuropæisk kulturarv.

Dette er dog kun den ene side af mønten. Den anden side, som er den, Lisanne Wilkens disputats *Enhed i mangfoldighed?* stiller skarpt på, er EUs minoritetspolitik. For billedet af EU som en institution, hvis handlinger éntydigt trækker i retning af "europæisk enhed" og endda "europæisk enshed", krakellerer, så snart vi tager minoritetspolitikken i betragtning.

Bogens overordnede sigte er at ville "begribe" den Europæiske kulturpolitik. Hvad er formålet med den, hvad betyder den, eller hvad kan den komme til at betyde? Især ønsker Lisanne Wilken at fokusere på et tilsyneladende paradoks: *Hvis* formålet med den Europæiske kulturpolitik er at skabe kulturel enhed, *hvorfor* styrker man så det flersproglige grundlag for såvel det europæiske samarbejde som den europæiske integration?

Dette paradoks hviler dog på nogle antagelser, som det så også er ambitionen at problematisere: At bestemte afgrænsede sprog er grundlaget for kulturel enhed, og at formålet med kulturpolitikken er at skabe kulturel enhed.

Kulturpolitisk ambition

De begreber, Lisanne Wilken tager i anvendelse for at indløse sin problemstilling, henter hun primært hos antropologerne Korzybski og Bateson. Man kan vel sige, at disse begge praktiserer en form for diskursanalyse, nemlig i den forstand, at analyseobjektet er repræsentationer af virkeligheden baseret på klassifikationer og navngivning, herunder den indramning, som omgiver repræsentationerne og gennem metakommunikation specificerer udsagns mening og gyldighed.

I bogens kapitel 2 og 5 er fokus på selve den Europæiske kulturpolitik og dens historiske og aktuelle udformning. I det europæiske samarbejde kan man spore en kulturpolitisk ambition helt tilbage til kul- og stålunionen og Romtraktaten. Denne ambition viser sig f.eks. i Rom-traktatens vision om at "skabe grundlag for en stadig snævrere sammenslutning mellem de europæiske folk", et fællesskab, der ville fremkomme som et resultat af praktisk samarbejde i små skridt.

I starten af 1970'erne havde forestillingen om, at dette kulturelle fællesskab ville følge næsten automatisk af den økonomiske og juridiske integration, lidt skibbrud. Der bredte sig en erkendelse af, at det var nødvendigt at styrke den folkelige opbakning til "det fælles" på mere direkte måder. Én reaktion var forskellige forsøg på at fremhæve eller fremelske forestillinger om en fælles europæisk identitet og kulturarv.

En fremherskende tolkning af disse initiativer er, at den europæiske kulturpolitik, som herved tager form, sigter imod at skabe en ny "national" identitet i EF/EU. Men det ensidige fokus i forskningen om EUs kulturpolitik på dette aspekt har iflg. Lisanne Wilken overset noget væsentligt. Det er, at der kan findes en lang række udsagn og initiativer, som forholder sig udtrykkeligt til en kulturel mangfoldighed og understreger det værdifulde og bevaringsværdige i en sådan europæisk mangfoldighed.

I EF/EU regi, og særligt i kraft af Europa Parlamentets initiativer, er der således siden 1981 foregået en løbende udbygning af en fællesskabsindsats til bevarelsen af minoritetssprog og -kulturer. Det er blandt andet sket i form af en særlig budgetlinje til støtte for Mindre Anvendte Sprog, i form af opslutningen til mellemstatslige konventioner om minoritetsrettigheder og i form af etableringen af "Det Europæiske Bureau for Mindre Anvendte Sprog" og af Mercator-netværket, en universitetsbaseret database over regionale sprog og minoritetssprog.

Wales som eksempel

Det er imidlertid ikke givet, hvad som er minoriteter og minoritetssprog. Lisanne Wilken beskriver indgående, hvordan antallet af minoriteter og minoritetssprog i EFs/EUs publikationer har ændret sig fra begyndelsen af 1980'erne til i dag, og hvordan der tilsyneladende har manifesteret sig tre kriterier for definitionen af en minoritet: et territorialt princip, et sprogligt princip og et historisk princip.

Minoriteter defineres ud fra et kriterium om, at der skal være tale om et minoritetssprog, hvor minoritetssituationen ofte fremkommer som et resultat af territoriale opdelinger i nationalstater (tysk i Danmark f.eks.). Dertil kommer, at sproglige minoriteter er historiske minoriteter, dvs. ikke helt nyttilkomne minoriteter (disse defineres som etniske!). Indfødte minoriteter skal kunne identificeres med bestemte europæiske territorier før nationaliseringen af Europa.

Kapitel 3 og 4 anlægger et andet perspektiv. Sigtet er stadig at forstå den EUropæiske kulturpolitik, men perspektivet er de gruppers, som på den ene eller den anden måde definerer sig som sproglige eller kulturelle minoriteter. Lianne Wilken mener således ikke, at man kan forstå den rolle, minoriteter spiller i EFs/EUs kulturpolitik uden at analysere, hvordan minoriteterne er kommet på den EU-politiske dagsorden. Kapitlerne beskriver derfor den markante "vending mod Europa", som har fundet sted i forskellige sammenhænge blandt minoritetssprog eller -kulturer.

Udviklingen i Wales er kun ét blandt mange eksempler på, at en oprindeligt skeptisk holdning har ændret sig til en langt mere EU-positiv position. EU forstås i denne position som en garant og en mulighed for minoriteterne og samtidig en institution, som kan få minoritetsnationalistiske politikker til at fremstå som mindre radikale og risikable. Samtidig med denne "vending mod Europa" hos mange minoriteter finder man en "vending mod hinanden".

Ikke mindst i kraft af internettet (Lianne Wilken angiver, at en væsentlig del af hendes feltarbejde har fundet sted på internettet), er det blevet muligt for de forskellige sproglige og kulturelle minoriteter i EU at definere sig selv som en del af en større fælles gruppe, nemlig et fællesskab af sproglige minoriteter.

Sprog og kulturel enhed

Kapitel 6 søger at indløse en anden del af problemstillingen, nemlig at problematisere og dekonstruere forestillingerne om sammenhængen mellem sprog og kulturel enhed. Lianne Wilken trækker her særligt på Michael Billig, som i sin bog *Banal Nationalism* fra 1995 er gået i krig med forestillingen om enhedssproget i nationalstaten. Lianne Wilken påviser, hvordan sammenhængen mellem sprog og kultur er så tæt i den europæiske tænkning, både i EU-sammenhæng og mere generelt, at man på det nærmeste kan tale om en "europæisk habitus".

Men både forestillingen om den tætte, nærmest definitiv sammenhæng og selve forestillingen om klart identificerbare sprog - hvad enten de så er nationalstatslige hovedsprog, minoritetssprog eller såkaldte "dialekter" - kan problematiseres. I sidste instans er det et politisk spørgsmål, om et sprog er et sprog, en dialekt, noget helt tredje eller slet ingen ting.

Udfaldet afhænger af, hvilke opfattelser, der har kapacitet til at *make meaning stick*. Hvad mere er, så er et homogent sprog ikke nødvendigvis nogen forudsætning for "en kultur". Både sprogfællesskaber og kulturfællesskaber kan ses som forestillede fællesskaber, og

som casestudien af Wales i kapitel 7 viser, er der er ikke nogen nødvendig eller entydig sammenhæng.

Enhed i mangfoldighed? er en omfattende og bredt-favnende undersøgelse af et felt, som indtil nu har fået begrænset opmærksomhed. Indfrier bogen sine ambitioner - sætter den os i stand til at begribe EUs kulturpolitik? Ja, i hvert fald i den forstand at man efter læsningen af bogen har en bedre forståelse af EUs kulturpolitik som *sprog- og minoritetspolitik* og som et (helt eller delvist) resultat af en *identitetspolitisk* bevægelse i løbet af de sidste 20 år blandt grupper, der har defineret sig selv som sproglige og/eller kulturelle minoriteter. Det er dette aspekt, som er bogens afgørende bidrag: At der i EU-regi har udviklet sig en opfattelse af minoritetssprog og -kulturer som værdifulde og bevaringsværdige. At denne opfattelse nu står side om side med de forsøg, der så samtidig gøres på at definere eller skabe fælleseuropæisk identitet og kultur. Og samtidig, at der har fundet en politisk mobilisering og nyorientering sted blandt de grupper, som definerer sig selv som sproglige eller kulturelle minoriteter, en mobilisering, der har gjort brug af EU og er blevet aktivt stimuleret af EU.

Et paradoks

Får vi et troværdigt bud på, *hvorfor* det minoritetssproglige element er kommet til at stå så stærkt i EUs kulturpolitik? Her mener jeg nok, man for det første kan stille det spørgsmål, om ikke bogen i kraft af sit fokus kommer til at overbetone minoritetselementets betydning. At det har været et overset element betyder jo ikke, at det nødvendigvis er et meget væsentligt element i en bredere forstået kulturpolitik.

Med hensyn til selve forsøget på at forklare minoritetspolitikens udvikling så får vi en forholdsvis indgående beskrivelse af, hvordan den walisiske identitetspolitiske bevægelse gradvist har foretaget en nyorientering i forhold til EF/EU, og en mere overfladisk generalisering af disse beskrivelser til de EUropæiske minoritetsnationalistiske bevægelser. Her vikler Lianne Wilken sig ind i en selvmodsigelse.

På den ene side fremstiller hun det som et paradoks, at minoriteterne overhovedet er blevet relevante i EU-sammenhæng, givet at gruppen ikke udgør en politisk eller økonomisk magtfaktor i EU (s. 22). På den anden side vælger hun så at belyse minoritetspolitikens udvikling ved at studere selve de minoritetsnationalistiske bevælgelses holdninger og adfærd ift. EU.

Men så er bevægelserne altså alligevel en magtfaktor i en aller anden forstand - ellers giver det vel ikke mening at forsøge at finde en forklaring på styrkelsen af minoritetspolitikken hos bevægelserne selv? Det svar, man står tilbage med er i hvert fald, at minoritetspolitikens udvikling hænger nøje sammen med de minoritetsnationalistiske bevælgelses ændrede holdninger og adfærd.

Som forklaring på minoritetspolitikens udvikling er det såmænd plausibelt nok og for en politolog ikke spor overraskende. Og dybest set er denne problemstilling jo også politologisk: Hvorfor får en politik den konkrete udformning, den får? Når det nu er tilfældet,

så melder spørgsmålet sig, hvorfor Lisanne Wilken ikke inddrager den relevante politologiske litteratur? Dette ville have sat hende i stand til at sætte bevægelsernes mobilisering og nyorientering og deres tilsyneladende gennemslagskraft i EU ind i en teoretisk sammenhæng.

Jeg har selv for nogle år siden afdækket en politisk ny-orientering i forhold til EU hos to politiske partier (det britiske Labour og det danske Socialdemokrati), som er fuldstændig analog med den minoritetsnationalistiske nyorientering, og som blandt andet kan forstås med anvendelse af begrebsapparatet fra den neofunktionalistiske integrationsteori.

Teoretiske afsæt

Anden teori (om politiske entreprenører, lobbyisme, policy-networks mv.) kunne selvfølgelig også være relevant i forhold til de minoritetsnationalistiske bevægelser. Her er det ganske simpelt helt forkert, når Lisanne Wilken (s. 104) angiver, at der ikke er foretaget studier af lobbyismes betydning for politiske processer i EU.

Men desværre er beskrivelsen i kapitel 3 og 4 teoretisk uinformeret og snarere præget af sådanne *common sense*-betragtninger, som man ikke ville forvente at finde i en bog, der har ét af sine teoretiske afsæt i dekonstruktion. Man kan indvende, at der er tale om en antropologisk studie, og at bogens analytiske fundament er antropologisk. At hæfte sig ved den manglende anvendelse af politologisk teori er derfor at rette bager for smed.

Men når én af bogens ambitioner er at *forklare en politik*, så har den netop begivet sig ind i det problemfelt, som er et af politologiens væsentligste interessefelter. Der er på den baggrund et misforhold mellem denne del af problemstillingen og bogens angivelige teoretiske fundament, hvilket også fremgår af, at kapitlerne ikke inddrager Batesons og Korzybskis optik.

I kapitel 6 og til dels kapitel 7 realiseres bogens mål om at problematisere og dekonstruere forestillingen om, at bestemte afgrænsede sprog er grundlaget for kulturel enhed. Spørgsmålet er imidlertid, hvor meget nyt der er i Lisanne Wilkens betragtninger, f.eks. i forhold til Michael Billigs glimrende analyse af nationer og sprog fra 1995. Min vurdering er, at analysen er interessant, men især hvis læseren ikke på forhånd har stiftet bekendtskab med dekonstruktive analyser af sprog, nation og kultur. For disse læsere vil analysen givetvis være både provokerende og stimulerende.

Med hensyn til delproblemstillingen om betydningen af EUs minoritetspolitik, så er det en interessant indsigt, at minoritetspolitikens udvikling har været sammenfaldende med en omformulering af sproglig mangfoldighed fra et problem til en kreativ ressource. Denne omformulering er, som det dokumenteres i kapitel 7, blevet grebet i den walisiske situation, hvor essensen og kvaliteten af det walisiske bliver netop det mangfoldige.

Det sprængfarlige

I bogens afsluttende afsnit spekulerer Lisanne Wilken over, hvorfor udviklingen i EUs minoritetspolitik ikke

har fået nogle mere omfattende konsekvenser. I kraft af den stadigt mere vidtgående kategorisering af forskellige grupper som "fællesskabsminoriteter" er dens betydning jo dybest set, at EUropa har forandret sig grundlæggende: Mange af de (næsten) homogene kulturfællesskaber er på EUs landkort i al stilfærdighed blevet til flerkulturelle statsfællesskaber. Alligevel ser det ikke ud til at have den store indflydelse på, hvordan EUroperne forstår sig selv, hinanden eller Fællesskabet.

Lisanne Wilkens interessante og også overbevisende udlægning er, at så længe minoriteterne defineres som "oprindelige", der blot opnår en ny form for anerkendelse, så afmonteres det sprængfarlige i minoritetspolitikken. Minoriteterne kan så stadig italesættes som "de andre", de marginaliserede, hvis situation dybest set ikke vedrører "os", majoriteten. Jeg vil dog hertil føje, at minoritetspolitikken jo kun er sprængfarlig i en begrænset betydning, for den trækker på den samme diskurs som tankegangen om homogene nationalstatslige (hoved)kulturer: den etnonationalistiske forestilling om verden som opdelt i folk, bestående af homogene kulturer og/eller homogene sprog. Minoritetspolitikken stiller derfor nok spørgsmålstegn ved forestillingen om den homogene stat – nation, men forestillingen om den homogene kultur- eller sprognation rokkes der ikke ved, den reproduceres tværtimod.

Samlet set indfrier *Enhed i Mangfoldighed?* sine ambitioner, ligesom der i mange dele af bogen er tale om interessante og indsigtfulde analyser. Når bogens teoretiske fundament kun er relevant for dele af analysen, afspejler det dog samtidig, at problemstillingerne er for mange og for brede til, at man kan tale om en fokuseret og stringent fremstilling.

En manglende stringens viser sig desuden i detaljen, f.eks. hvor EUs minoritetspolitik kaldes "prisværdig" (s. 146 og 156) uden at det valgte dekonstruktive udgangspunkt leverer noget afsæt for at kunne fælde en sådan dom. Eller hvor der (s. 180, 268, 271, 279) henvises til en bagvedliggende empirisk virkelighed, "et landskab, der sandsynligvis tager sig anderledes ud i virkeligheden" (180): Findes der så, i modsætning til hvad Lisanne Wilken selv skriver i det afsluttende kapitel, alligevel "rigtige" og "forkerte" landkort? Åbenbart, for virkeligheden er "sandsynligvis en anden". Som bog betragtet ville fremstillingen på den baggrund have vundet ved en strammere fokusering og dermed også en afkortning.

Jens Henrik Haahr er ph.d. og lektor ved Danmarks Journalisthøjskole.